

Kiss Szemán Róbert: „Támaszkodva, támasz nélkül...”: A katolikus irodalom közép-európai alakváltozatai

Amikor a magyar irodalom komparatiztikai vizsgálatára vállalkozunk, akkor leggyakrabban valamelyik nagy (angol, francia, német, esetleg orosz) nemzeti irodalmat választjuk összehasonlító irodalomtudományi elemzésünk alapjául. Így van ez a magyar katolikus irodalommal való foglalkozás során is: sokkal inkább magától értetődőnek tűnik a francia katolikus irodalom (esetleg az angol vagy a német) összefüggésében értelmezni a magyar katolikus irodalmi műveket és jelenségeket, mint egy másik miénkhez hasonló geokulturális meghatározottságú nép irodalmával egybevetni. Ahogy Kiss Szemán Róbert idén kiadott, *„Támaszkodva, támasz nélkül...”* című könyvében is megállapítja: „a nyugat-európai, elsősorban a francia neokatolicizmus bűvöletében létező közép-európai katolikus irodalmak szinte tudomást sem vettek a szintén periférikus helyzetű szomszédos nemzetek hasonló jellegű irányzatairól, alkotóiról és műveiről.” Kiss Szemán könyve, mely a katolikus irodalom közép-európai alakváltozatait vizsgálva a magyar, a cseh és a szlovák katolikus irodalom összehasonlító elemzését végzi el, a fentebb jelzett szemléletmódból fakadó hiányt is pótolja.

A peremhelyzet tapasztalata két területen is meghatározó. Egyrészt – ahogy azt a fentebbi idézet is mutatja – a magyar és a szomszéd népek mind hatalmi, mind (s az előbbitől nyilván nem függetlenül) világirodalmi szempontból perifériális pozícióban vannak, és ennek, valamint a régió közös és egymással szembeni feszültségektől terhes történelmi múltjának súlyos következményei vannak a térség – Kiss Szemán által használt fogalmat kölcsön véve – „kulturális transzfer”-eire vonatkozóan. Másrészt a katolikus irodalom fogalma az utóbbi évtizedekben (vagy talán fél vagy egész évszázadban) az irodalomtörténet-írás részéről viszonylag csekély figyelemben részesült, mint ahogy azok az alkotók is, akik művészi önmeghatározásuk részeként vállalták a ’katolikus’ jelzót, gyakran szintén a kánon peremén helyezkedtek vagy helyeződtek el. Kiss Szemán Róbert könyvének kimondott szándéka, hogy összehasonlító irodalomtudományi vizsgálódásával a katolikus irodalom fogalmát a kánon pereméről kimozdítsa a centrum irányába. A katolikus irodalommal és kultúrával kapcsolatos kutatások helyzetét áttekintő fejezetével a szerző egyben kiemelt figyelmet is szentel azoknak a tudományos munkáknak, melyek az övéhez hasonlóan a katolikus irodalom alkotásainak interpretációjára vállalkoztak. Mindezzel Kiss Szemán Róbert nemcsak azt az értelemzéstörténeti hagyományt írja le, melyhez művével maga is csatlakozik, hanem bemutatja szerzői pozícióját meghatározó önértelmezésének szellemi közegét is.

Kiss Szemán pontosan számot vet mindazokkal a nehézségekkel és lehetőségekkel, melyeket a modern és a posztmodern szellemi kondíciók állítanak, illetve nyújtanak. Míg a modernség erőterében a katolikus irodalom jellemzően a nem-modern (azaz konzervatív) kategóriájába került, addig a posztmodern, mely relativizmusával ugyan szintén kihívást jelent a katolikus kultúrafelfogás számára, mégis azáltal, hogy felfüggeszti a modernség bináris oppozícióit, vagy éppen a posztkolonialista elméletekkel összhangban az uralkodó kánonnak alávetett irodalmi jelenségek felszabadítására vállalkozik, egyben tágabb teret is kínál a katolikus önértelmezés számára: „a posztmodern – állítja Kiss Szemán – valójában új, ezidáig soha nem tapasztalt lehetőséget nyújtott arra, hogy a katolikus irodalom és kultúra egy másik paradigmarendszer reflexív terében újragondolja önmagát és föltérképezze saját kultúrájának, történetiségének megőrződött nyomait.”

A könyv központi fejezete a *Katolikus irodalom – szövegtörzset, pantheon, befogadói horizont*, melyben a cseh, a szlovák és a magyar katolikus irodalom elmúlt két évszázadát tekinti át a szerző. Kiindulópontja szerint a katolicizmus mint fenomén megragadható a műszövegének valamennyi szintjén: „A katolicizmusnak a szövegben való jelenléte, mint a szöveg struktúrájának része, izolálható és leírható.” Kiss Szemán a katolikus irodalmat kifejezetten újkori jelenségként fogja fel, és a 19–20. század irodalomtörténeti paradigmáihoz (felvilágosodás, romantika, későromantika, modernizmus, kommunista szemantizmus, egzisztencializmus, valamint posztmodern) kötve vizsgálja. Gondolatmenetéből az következik, hogy a katolikus irodalom vagy általában a katolikus kultúra egyszerre sajátos jegyekkel rendelkező alrendszere az adott irodalomtörténeti paradigmának (úgy mint „katolikus romantika”, „katolikus későromantika”, „katolikus modernizmus” stb.) és a cseh, a szlovák vagy a magyar nemzeti irodalomnak.

Kiss Szemán összehasonlító elemzéseiből pontosan láthatók azok a párhuzamok és fáziskésések, amelyek a három nemzeti irodalomban a katolikus irodalommal kapcsolatban megfigyelhetők. Ilyen például az, ahogy a felvilágosodás és a romantika idején a nemzeti kultúra megteremtésének eszménye háttérbe szorítja a felekezeti különbségeket, s egyfajta nemzeti egységbe kovácsolja a különböző egyházak képviselőit. Még a transzcendenciára fogékony és a középkor iránt rajongó romantika idején is a katolicizmus egyfajta „látenciában” ragadható csak meg a korszak irodalmi műveiben. A 19. század közepe táján kezdik kiépíteni a keresztény felekezetek a saját kulturális intézményrendszereiket, és a század végétől az egyházak társadalmi aktivizálódásnak köszönhetően az egyes irodalmi alkotásokban egyre több azonosíthatóan katolikus vonás figyelhető meg, mely a 20.

században a különböző történelmi periódusok külső, hatalmi befolyásaitól sem függetlenül vagy éppen azok ellenére bontakozik ki a cseh, a szlovák és a magyar irodalomban.

Kiss Szemán Róbert könyve nemcsak új értelmezési szempontokat ad a katolikus irodalom problematikájához, hanem erős javaslatot tesz a katolikus szerzők névsorának újragondolására is, ezáltal értekezése a három nemzeti irodalom különféle irányú rekanonizációs törekvései szempontjából is fontos tudományos munka. Miután a szerző röviden áttekinti a katolikus irodalom referencialitásának elemeit, már magától értetődőnek tűnik a katolikus irodalom fogalmának meghatározása: „Eszerint tehát a katolikus irodalom korszakokon és stílusokon átívelő alrendszereként szerves része az elmúlt két évszázad modern európai kultúrájának, amelynek referencialitása a Szó mint Logosz érvényességén, a katolikus szimbólumrendszer értelmezhetőségén, a katolikus közösség folytonosságán és a (keresztény felekezeti ségen felül álló) vallásos élmény rokonságán, valamint a Jó és Rossz tudásán alapul.”

A fentebbiek igyekeztem röviden rekonstruálni Kiss Szemán Róbert könyvének gondolatmenetét. Annak reményében is tettem ezt, hogy igazoljam a monográfia olvasásának alaptapasztalatát: olyan, a közép-európai régió katolikus irodalmát bemutató és értelmező tudományos munka született, mely a további hasonló irányú vizsgálódások számára a jövőben nemcsak, hogy megkerülhetetlen lesz, hanem egyenesen alpműként is szolgál majd. (ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018.)

Szénási Zoltán